

16. "Українізація" 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки. Колективна монографія / За ред. В.А. Смолія. – К., 2003.
17. Хоменко А. Національний склад людності УСРР. – Х., 1929.
18. Короткі підсумки перепису населення України 17 грудня року 1926. – Х., 1929.
19. Національний склад населення України в ХХ сторіччі / С. М. Чорний. – К., 2001.
20. Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО). – Ф. 316. – Оп. 1. – Спр. 197.
21. Інструкція Народного комісаріату освіти УСРР від 13 квітня 1928 р. // Збірка постанов про українізацію. – Херсон, 1929.
22. ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 215.
23. ДАЗО. – Ф. Р-221 – Оп. 1 – Спр. 1254.
24. Державний архів Миколаївської області. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 209.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2631.
26. Думка (Мелітополь). – 1924. – 1 лютого.
27. ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 738.
28. ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 818.

Summary

The article describes the Author's research and analysis of the standard of knowledge Ukrainian by the administrative servants in Zaporizhzhia in the middle of 1920. It speaks in detail about the influence of the standard of knowledge Ukrainian by the administrative servants on the building of the Ukrainian nation.

Т. В. Грушева, І. А. Біла

СТАНОВИЩЕ ОБНОВЛЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ У 20-Х РОКАХ ХХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ)

На сьогодні дедалі частіше предметом наукових досліджень обираються проблеми історії українського православ'я. Сучасна строкатість проблем міжконфесійного середовища вимагає певних шляхів їх вирішення і звертає увагу дослідників на пошук аналогій в минулому. Однією з таких проблем є питання обновленського церковного руху в православній церкві України в 20–30-х рр. ХХ ст. Інституційно оформившись, Обновленська церква зайняла впливову "нішу" в релігійному середовищі України; її діяльність вплинула на релігійні настрої суспільства та міжконфесійні взаємини.

Радянська історіографія цієї конфесії не чисельна. Найбільш повне дослідження розвитку Обновленської церкви було проведено в праці О. О. Шишкіна [1]. Автор на основі кількісної джерельної бази з'ясував витоки, причини та сутність обновленського руху в Російській православній церкві, його особливості в 20-ті роки ХХ століття. Але найбільшу увагу зосереджено на розколі в православ'ї, що відбувся після виникнення й оформлення Обновленської церкви.

Висвітленню історії Обновленської церкви й обновленського руху також присвячений ряд праць православних діячів, що вийшли за кордоном у радянський період. За своїм характером ці праці є антиобновленськими та переважно однобічно зображують історію Обновленської церкви 20-х років. Велика увага приділяється розколу Російського православ'я, винуватці розколу зображуються як "лжецерковники", і сама конфесія характеризується як штучне явище. Такий історіографічний напрямок представлений роботами Л. Л. Регельсона та спільною працею А. Е. Левітіна-Краснова та В. В. Шаврова [2; 3]. Робота Л. Л. Регельсона містить чимало документів, що відтворюють історію Обновленської церкви, зокрема автор подає списки ієрархів, що перейшли до обновленства або покинули цей рух, в тому числі і в радянській Україні.

Сучасна українська історіографія репрезентована багатьма ґрунтовними працями, адже науковці, що займаються цією проблемою, залучають найцікавіші, за радянської доби – секретні архівні матеріали, що проливають світло на специфічне становище Обновленської церкви в Україні. Одним із перших до проблеми Обновленської церкви звернувся В. О. Пашенко [4; 5; 6]. Автор на основі багатьох архівних документів проаналізував українське обновленство та зосередився на доказі причетності ДПУ до появи даної конфесії. Саме факт співпраці обновленських лідерів з державною владою за посередництва органів ДПУ, вивчення контактів обновленства з радянською владою стали предметом дослідження багатьох науковців [7–11]. Крізь призму модернізаційних змін в суспільстві розглядає історію конфесії О. М. Ігнатуша [12; 13]. У своїх працях дослідник підкреслює неоднорідність цього руху, убачає в ньому продукт доби

модернізації, звертає увагу на зв'язок національного та державно-політичних чинників у обновленському русі.

Проте поза увагою науковців залишається низка проблем, що пов'язані з поширенням обновленського руху, його динамікою розвитку, організаційною структурою Обновленської церкви, соціальними чинниками існування церкви, її роллю в житті суспільства, регіональними відмінностями.

Саме висвітленню функціонування Обновленської церкви на прикладі Запорізького регіону присвячена дана стаття.

З приходом більшовиків до влади після Жовтневого перевороту докорінно змінилося становище православної церкви, проти неї була розгорнута широка антирелігійна кампанія, основною метою якої стало знищення релігії та церкви як інституту. Для досягнення мети радянська влада виробила цілу низку тактичних заходів: від закриття храмів та репресій проти духовенства до більш вишуканих – розкольніцької діяльності між духовенством, що діяла за принципом: “розбрат у них – для нас краще” [14, арк. 243]. Радянська пропагандистська машина активно генерувала листівки, плакати, літературу з метою викоренення релігійного світогляду населення та заміни його науковим.

На цьому фоні починає активно діяти обновленський рух – рух у православній церкві, що виник після Лютневої революції 1917 р. з метою оновлення, “очищення Церкви”. Для цього передбачалося провести демократизацію церковного управління та модернізацію в дусі часу всього релігійно-церковного комплексу. Обновленці розробили низку програмних реформ, що охоплювали всі сфери церковного життя. Яскрава риса реформаторських поглядів обновленців – це використання доктрини “християнського соціалізму”. Історична місія першопочаткового християнства, за твердженням обновленців, полягала в знищенні соціальних протиріч, політичної і економічної нерівності, тобто у встановленні соціальної справедливості на землі. Саме завдяки встановленню радянської влади, на думку обновленців, склалися умови модернізації православ'я в дусі “християнського соціалізму”. Тому представники обновленства перейшли на позицію лояльності до радянської влади, аби вільніше “без втручання” проводити модернізацію церковно-релігійного комплексу, чим пізніше і скористалися провідники антирелігійної політики.

Обновленські громади стрімко поширювалися, і вже в другій половині 1922 р., на думку В.О. Пашенка та А.М. Киридон, одна з течій обновленства – “Жива Церква” – з'явилася в радянській Україні [6, с. 134]. В багатьох містах і селищах проводилися збори духовенства і мирян, на яких роз'яснювалися релігійні основи обновленства, питання програми церковного оновлення православ'я, ухвалювалися рішення про входження до групи Живої церкви, обиралися комітети, до яких входили “живоцерковні” священнослужителі. Так, миряни Орлянської церкви Балківського району Запорізького округу після доповіді протоієрея Травлєєва “беззаперечно приєдналися до обновленської орієнтації та саме тут прийняли таку” [14, арк. 246].

Найбільша динаміка розвитку обновленських громад припадає на 1924–1925 рр. Чисельному зростанню громад сприяло і організаційне оформлення Обновленської церкви: за рішенням Першого помісного собору, що відбувся 25–27 жовтня 1923 р. у Харкові, була утворена Українська Синодальна церква, яку очолив митрополит Пимен (Пегов). А за рішенням Другого помісного собору (16–17 травня 1925 р.) Українська синодальна церква отримала автокефалію. Саме 1925 рік – час найбільшого чисельного розквіту обновленської церкви, що налічувала 2200 громад [15, арк. 83].

У звіті про роботу Катеринославського губернського ліквідаційного комітету за 1924 р. на Катеринославщині налічувалося 147 обновленських громад. Найбільше громад діяло в Запорізькому, Бердянському та Мелітопольському округах: 78, 34 та 5 відповідно [16, арк. 3]. На 1925 р. в Катеринославській губернії налічувалася вже 191 обновленська громада. Найбільша їх чисельність припадала на Запорізький (35 громад), Бердянський (71 громада) та Мелітопольський (9 громад) округи [17, арк. 63].

Всього в Запорізькому окрузі на 1924 р. налічувалося 150 релігійних громад, з них тихонівських (опоненти обновленців, що залишилися вірними традиційному православ'ю) – 45, а обновленських – 35, тобто Обновленська церква посідала друге місце серед всіх зареєстрованих конфесій. Проте обновленська громада була найчисельнішою за кількістю прихожан – 53682 чоловіки (прихожан громад тихонівської орієнтації налічувалося 53550 чоловік) [14, арк. 156].

Така кількість прихожан Обновленської церкви свідчить про те, що вона мала свою соціальну базу, тобто своїх прихильників, та була усталеним фактом існування в громадянському та церковному житті суспільства. Крім того, за рішенням Першого Всеукраїнського помісного собору у Харкові 25–27 жовтня 1923 р. обновленці відмовилися навіть від обмеженої програми реформ, що була затверджена на Помісному соборі в Москві, та звели зміст реформ лише до собороправності та українзації Української Синодальної церкви. Радикальні ідеї, які викликали негативне ставлення серед населення, – зміни в зовнішньому вигляді та в сімейному житті обновленських

священнослужителів (одружений єпископат, повторний шлюб) – були на соборі відкинута. Адже прихожани, в більшості своїй сільські жителі, за словами секретаря Бердянського Окрліквідкому т. Якимова, “в глибину віровчення не вдаються і не розуміють різниці”, основною розпізнавальною ознакою обновленців для них залишався лише зовнішній вигляд, тому “якщо піп обновленець волосся не стриже, дотримується старого стилю та не ходить до жінок”, то віруючі приймали його [14, арк. 227].

Чисельне зростання обновленських громад певною мірою залежало від лояльності радянської влади до обновленської церкви, що виражалося в “підтримці” цієї конфесії на противагу іншим конфесіям. Основні засади такої підтримки втілювалися у сприянні реєстрації уставів релігійних общин, адже вони мали легальне діюче управління, “що має право засвідчувати підписи своїх прихожан в уставі” [14, арк. 225], наданні дозволу на користування обновленцям печаткою і штампом Окружного Єпархіального Управління [18, арк. 35], забороні створення і реєстрації благочинних рад інших орієнтацій, крім обновленської й ін. Також існувала певна практика передачі православних храмів обновленським угрупованням. Проте, декларуючи таку практику, радянські діячі робили “ведмежу послугу” представникам обновленської течії: насильно передавали храми, використовуючи міліцію, рубали іконостаси, саджали представників тихонівської орієнтації в допр (різновид в’язниці) [14, арк. 242].

Всі ці заходи не тільки не сприяли підвищенню авторитету Обновленської церкви, але навпаки підірвали довіру прихожан до даної конфесії і збільшували симпатію до офіційної, патріаршої православної церкви. В очах віруючого населення вона виглядала як мученицька та отримувала додаткову підтримку. Самі партійні діячі, бачачи результати своєї “підтримки”, зазначали, що не знають навіть “... ці обновленці. Вони не авторитетні. Їх підсилення посилює тихонівщину, зростають секти. Ми колемо тихонівщину шпилькою...” [14, арк. 237].

Сама практика примусової передачі молитовних будинків обновленцям наштовхнулася на перешкоду. Через незначну чисельність обновленських громад на початковому етапі влада пішла їм на поступки – був взятий курс на те, “... щоб зробити обновленські благочиння з меншою кількістю приходів” [14, арк. 229], але основними директивами партії по відділенню церкви від держави вимагалася передача храмів церковним общинам, які налічували не менш як 50 чоловік. Проте владні структури гідно вийшли з такої ситуації. На місцевому зібранні секретарів окрліквідкомів¹ Запорізького округу було запропоноване таке вирішення проблеми: “... хочете знайти 50 чоловік обновленців і передати їм церкву, а чи не краще перегородити церкву та передати її у взаємне користування общинам, щоб дати їм можливість пережити та перебитися” [14, арк. 243].

Така тактика відповідала загальній розкольникській антирелігійній програмі, яка передбачала, що в загальній ворожнечі церковні громади самі себе знищать. Тому боротьба йшла не лише проти традиційної, патріаршої церкви, а й проти обновленської. У циркулярі, виданому радянською владою від 18 червня 1923 р., зазначалося, що “ми боремося *однаково рішуче проти старої та нової (“мертвої” та “живої” церкви)*, проте маємо завдання поставити в кут питання розколу і там, де він ще неповний, і там, де наш занадто поспішний натиск на релігію та церкву взагалі може сприяти возз’єднанню обох частин, спрямувати тимчасово найотруйніші свої стріли проти “мертвої” церкви” [19, арк. 7].

Така доктрина знайшла активне втілення в життя і в Запорізькому окрузі. Провідники антирелігійної кампанії навмисно віддавали в спільне користування різним церковним течіям (обновленцям і тихонівцям, обновленцям і автокефалістам) храми, викликаючи конфліктні ситуації. Такі конфлікти виникли в Миколаївській, Новопавлівській, Филипівській, Покровській церквах, розв’язання яких часто закінчувалося трагічно.

Прикладом цього може бути інцидент, що стався в Пилипівській церкві м. Запоріжжя, коли група українських автокефалістів подала заяву в Окрліквідком з проханням дозволити приїзд автокефального єпископа з метою проведення богослужіння. Така заява викликала опір у прихильників обновленської течії православ’я. Окрліквідком дозволив приїзд єпископа, мотивуючи це тим, що “дуже важливо з точки зору розшарування церковних груп дозволити приїзд та службу в Запоріжжі автокефального єпископа так як це, безумовно, викличе розкол” [20, арк. 55]. Таким чином, влада свідомо розпалила конфлікт, кульмінацією якого стало “побиття прихильників Живої церкви, що намагалися завадити служінню автокефального священика” [20, арк. 102]. У Новій Одесі також відбулося церковне побоїще між “живоцерковниками” та автокефалістами, що закінчилося арештом ініціаторів бійки [21, с. 1].

Конфліктна ситуація мала місце і в Миколаївській церкві Південного селища м. Запоріжжя, яка знаходилася в спільному користуванні обновленців та представників патріаршої церкви. Віруючі останньої громади мали намір не давати ключі від церкви представникам обновленства. У

¹ Окрліквідком – Окружний ліквідаційний комітет.

конфлікт втрутилася влада, та після "пояснення, що це буде наперекір розпорядженню вищих органів радянської влади", віруючі залишили свій намір. Проте віруючі патріаршої церкви приходили "по чоловік 7-8" з вимогою передати їм в самостійне користування Миколаївську церкву. Отже, конфлікт цей так і не був розв'язаний [22, арк. 157].

Вирішення конфліктів супроводжувалося численними "курйозами", адже покаранню підлягали обидві сторони. Зокрема, в архівних документах Державного архіву Запорізької області є згадки про "курйоз в Запоріжжі, де обновленців вели під вартою" [14, арк. 232], "з обновленцями був один конфлікт: в соборі тихонівці вчинили скандал, назривала бійка, і міліція розігнала всіх без розбору: чи обновленець, чи тихонівець" [14, арк. 234]. Звісно, такі дії аж ніяк не сприяли підвищенню авторитету обновленського духовенства серед віруючого населення.

Обновленці намагалися розв'язувати такі конфлікти та привертати на свій бік опонентів. На Запорізькому Єпархіальному З'їзді духовенства і мирян Української синодальної церкви, що проходив в листопаді 1926 р., передбачалося провести ряд заходів, що мали за мету зміцнення становища обновленства в окрузі та збільшення своїх лав шляхом переконання тихонівців. Серед заходів були:

- "...часті пастирські зібрання з читанням на них рефератів та доповідей з питання сучасності та запрошення на них тихонівське духовенство для ідейного зближення з ними та вияснення непорозумінь останніх років";
- "налагодження апологетичних та загальноцерковних курсів для перепідготовки пастирів";
- створення інституту "єпархіальних благовісників, які б керували справою захисту православ'я в єпархії. Одним із заходів такого захисту визнати відкриті диспути з інакомислячими, особливо з тихонівцями";
- створення в кожній общині гуртка "захисників православ'я";
- обов'язкова виписка Українського православного Благовісника для кожної общини;
- заклик до всіх кліриків Синодального управління "дотримання дисципліни";
- з метою підняття рівня "християнської поведінки", надання пастирям... права відлучення від Святою Чаші", недопускання "до хрещення осіб з нераскаяною поведінкою... в особливих випадках надання права Церковним радам виключати із членів общини негідних осіб";
- "особлива увага на те, щоб богослужіння проводилося без всяких довільних скорочень та поспіху...";
- створення при кожному соборі єпархіальної бібліотеки [23, арк. 116].

Як бачимо, була створена комплексна програма, яка б мала за мету поліпшення становища обновленства в Запорізькому окрузі та розширення церковної і громадської діяльності в суспільстві, збільшення соціальної бази та надання вагомій ролі в загальногромадському житті.

В історіографії залишається дискусійним питання щодо матеріальної підтримки радянською владою обновленської церкви. Проте архівні документи показують, що основною частиною забезпечення обновленської конфесії була підтримка її віруючим населенням, а не видатки з державного бюджету. На користь тези про самофінансування обновленських громад свідчать численні анкети реєстрації парафій. Так, навпроти графі анкети "З яких джерел складаються кошти громади" зазначається, що фінансування общини складається із "добровільних пожертвувань" [24, арк. 224; 25, арк. 3; 26, арк. 4]. З огляду на такі джерела фінансування та виходячи із загального зубожіння країни, більшість громад були дуже бідними.

Архівні джерела містять численні свідчення про нестабільне матеріальне становище синодальних громад. Наприклад, Запорізька Рада Филипівської церкви, звернувши увагу на скрутне матеріальне становище громади, просила дозволити їй проводити добровільні пожертвування на потреби церкви [26, арк. 28].

Крім того, у матеріальній скруті перебувало обновленське духовенство. Диякон Р. Карапут написав численні заяви до Запорізького відділу культів з проханням дозволити йому проводити додатковий збір пожертвувань на власну користь, не перевищуючи 30 руб. на місяць [26, арк. 194]. На важке матеріальне становище диякона зважала і Церковна Рада Пилипівської церкви, прохаючи Відділ культів дозволити збір пожертвувань на потреби диякона [26, арк. 105].

Виконавці антирелігійної політики звертали увагу на скрутне економічне становище обновленства, побоюючись, аби цей фактор не сприяв переходу обновленців до традиційної гілки православ'я та об'єднанню обох течій, що суперечило розкольніцькій практиці. Для вирішення цього питання радянська влада використовувала різні заходи. Існувала певна політика щодо звільнення обновленців від податків: "...звільнення обновленських попів від податків є директива прийняти всі заходи, щоб обновленців звільнити, при чому потрібно так поставити роботу, щоб вони самі не знали цього" [14, арк. 244]. Але звільнення обновленських священнослужителів від податків часто супроводжувалось різними курйозними ситуаціями: "бувають випадки, коли обновленських попів описують за несплату податків" [14, арк. 244].

Також серед обновленських єпископів існувала житлова проблема, яку яскраво ілюструють архівні документи. В докладі т. Сидорова з губвідділення (губернське відділення) Державного політичного управління зазначалося: “Тепер будинки у розпорядженні РІКів (РІК – районний виконавчий комітет, рос. – районный исполнительный комитет) та комунгоспів, і РІКи неправильно роблять, що виселяють обновленців” [14, арк. 244]. Тому потрібно було вирішити цю проблему, адже “якщо виселити тихонівців, то йому селяни швидко знайдуть квартиру, а обновленця більше ненавидять, і квартиру йому знайти не те що важко, а прямо таки неможливо, без квартири – вважай, що обновленець залишився без останнього пристанища і по неволі піде у тихонівщину”. Часто священнослужителі змушені були жити у парафіяльних школах, які намагалися переробити під квартири, адже з їх власних “священиків виселяють” [26, арк. 29].

Налагодження управління, церковна служба, місіонерська робота, утримання в належному стані храмів, ведення церковного господарства – це ті буденні справи, що існували в кожній релігійній общині, і цими справами повинні були опікуватися обновленські священнослужителі. Це було неможливим без тих добровільних пожертвувань, які вносили прихожани на розвиток своєї церкви.

Церковне господарювання в общинах полягало в проведенні ремонту храмів, іноді навіть капітального, що свідчить про тяжке становище церковних приміщень на той момент. Серед ремонтних робіт типовими були побілка стін, ремонт даху, фарбування підлоги, заміна скла у вікнах, ремонт груби, проведення електропроводки та ін. [26, арк. 14], що вимагали додаткових видатків з церковного бюджету. Крім того, чималу статтю розходу фінансів церков становила закупка господарського реманенту, предметів для відправлення богослужіння (свічок, просфор, вина, ладану). Наприклад, у звіті Филипівської церкви м. Запоріжжя стаття на зазначені предмети становила понад третину загальної суми витрат [26, арк. 21]. Тому більшу частину свого існування обновленські громади перебували на самофінансуванні та зазнавали матеріальної скрути, що негативно позначилося і на моральному стані обновленського духовництва, адже дуже часто, через економічну незахищеність, обновленські священики переходили до інших парафій (наприклад, до патріаршої церкви).

Отже, Обновленська церква була видним фактором релігійного життя та займала друге місце серед конфесій Запорізького регіону. Її соціальна база в особі прихожан, вужча на відміну від офіційної патріаршої церкви, відігравала провідну роль в підтримці існування общини. Проте радянська влада, впроваджуючи тактику розколу, намагалася знищити інститут церкви і духовенство, зіштовхуючи між собою різні течії православ'я. На жаль, одну з провідних ролей у цій антирелігійній кампанії відіграла Обновленська церква, надаючи “підтримку” якій, влада не сприяла поліпшенню авторитету цієї конфесії, а навпаки, звужувала ту соціальну базу, яку вона мала. Розкольніцька практика знайшла своє втілення і в Запорізькому регіоні, що деморалізуюче впливало на стан обновленського духовенства. Не зважаючи на це, Обновленська церква була вагомим чинником релігійної карти України та мала вплив на суспільні та міжконфесійні взаємини.

Джерела та література

1. Шишкин А.А. Сущность и критическая оценка “обновленческого” раскола Русской православной церкви. – Казань, 1970.
2. Рельгесон Л. Трагедия русской церкви (1917–1945). – М., 1996.
3. Левитин А., Шавров В. Очерки по истории русской церковной смуты: В 3 т. – М., 1996.
4. Пашенко В.О. Держава і православ'я в Україні: 20–30-ті роки XX ст. – К., 1993.
5. Пашенко В.О. Дітище ДПУ. До витоків обновленського руху в Україні // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1994. – №1.
6. Пашенко В.О., Киридон А.М. Більшовицька держава і православна церква в Україні 1917–1930-ті роки. – Полтава, 2004.
7. Киридон А.М. Про причини обновленського руху в Україні // Різдво Христове 2000. Статті і матеріали. – Львів, 2001.
8. Киридон А.М. Державно-церковні взаємини в Радянській Україні (1917 – 1930-ті роки): зсув концептуальної парадигми // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2006 р. – Львів, 2006. – Кн. 1.
9. Білан Г.І. Обновленська церква в Україні (від виникнення до II собору) // Наукові записки / Національний університет “Києво-Могилянська академія”. – 2004. – Т. 27: Історичні науки.
10. Шнира В.В. Обновленський рух в Україні (1922–1927 рр.) // Історична пам'ять. – 2001. – №1–2.
11. Силантьев В.И. Большевики и православная церковь на Украине в 20-е годы. – Х., 1998.
12. Ігнатуша О.М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (XIX ст. – 30-і рр. XX ст.) – Запоріжжя, 2004.
13. Ігнатуша О.М. “Обновленство” 20–30-х рр. XX ст.: витвір ДПУ чи модернізаційний рух в православному середовищі? // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2004 р. Книга 1. – Львів, 2004.
14. Державний архів Запорізької області (далі ДАЗО). – Ф. Р-316. – Оп. 3. – Спр. 32.

15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2006.
16. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1846.
17. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2007.
18. ДАЗО. – Ф. 316. – Оп. 3. – Спр. 31.
19. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1772.
20. ДАЗО. – Ф. 316. – Оп. 3. – Спр. 8.
21. Красное Запорожье. – 1926. – 6 ноября.
22. ДАЗО. – Ф. 316. – Оп. 3. – Спр. 33.
23. ДАЗО. – Ф. 316. – Оп. 3. – Спр. 135.
24. ДАЗО. – Ф. 316. – Оп. 3. – Спр. 9.
25. ДАЗО. – Ф. 316. – Оп. 3. – Спр. 51.
26. ДАЗО. – Ф. 316. – Оп. 3. – Спр. 59.

Summary

The article is devoted to the analysis of the state of Renovation church in Ukraine in twenties of XX century according to materials of region of Zaporozhye. The authors elucidate the conditions of development of Renovation Church, its economical and social state, relations with the other confessions and its influence on religious sentiments of society.

Є. О. Голощاپова

“КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНА” ДІЯЛЬНІСТЬ БАПТИСТІВ У 1930-Х РР.: МІФИ І РЕАЛЬНІСТЬ (НА ПРИКЛАДІ ГРОМАДИ М. БЕРДЯНСЬКА)

У сучасній українській історіографії однією з актуальних проблем, що привертає увагу дослідників, є репресії епохи Великого терору 1937-1938 рр. Зусилля вітчизняних науковців Ю. Шаповала [1], В. Ченцова [2], М. Шитюка [3], В. Нікольського [4] та ін. дозволяють на сьогодні говорити про важливі зрушення на шляху ліквідації цієї “білої плями” в історії України.

Результатом реалізації програми “Реабілітовані історією” є ціла низка видань по всіх областях України, в тому числі і Запорізькій, присвячених масовим репресіям у різноманітних сферах життя, серед різних соціальних верств населення [5].

Джерелознавча складова проблеми, зокрема вивчення слідчих справ НКВС, проаналізована С. Білоконем [6]. Особливості архівно-слідчих справ та рекомендації щодо їх використання в наукових дослідженнях були викладені авторами збірника “Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання” [7].

Багато наукових розвідок, які базуються на документальних матеріалах архівно-слідчих справ, розміщені на сторінках журналу “З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ”. Частина з них присвячені тематичі релігійних переслідувань [8-12].

Вивчаючи проблему репресій 30-х рр. XX ст., автори, серед іншого, торкаються й питання репресій проти релігійних організацій, їх лідерів та віруючих. Дослідження В. Паценка і В. Сілант'єва розкривають долю православних і греко-католицьких релігійних організацій в контексті репресивної політики тоталітарної держави [13; 14].

Однак до сьогодні не стала предметом окремого наукового аналізу проблема репресій проти євангельських християн-баптистів – як на всеукраїнському, так і на регіональному рівнях.

Про переслідування баптистів у 1930-х рр. зазначають у загальних працях з історії баптизму російський дослідник С. Савінський [15], українські науковці Ю. Решетников, С. Санніков [16], вчений з української діаспори в США В. Домашовець [17] та ін.

На думку В. Ченцова, наприкінці 1920-х рр. ДПУ прагнуло не просто репресувати священнослужителів, а викривати “контрреволюційні групи церковників”, або ж, “враховуючи авторитет церковних діячів серед населення, призначати їх керівниками таких “контрреволюційних організацій” [2, с.98].

У свою чергу, М. Шитюк наводить приклади “розкриття” органами ДПУ контрреволюційних організацій серед православних різних напрямків, римо-католиків, євангелістів, іудеїв [3, с.237-239, 241-243]. Ця тенденція не обійшла стороною і конфесію євангельських християн-баптистів.

Запропонована стаття має на меті проаналізувати фальшування звинувачень та реальні мотиви репресій проти віруючих-баптистів на прикладі архівно-слідчої справи “Про діяльність контрреволюційної повстанської організації серед баптистів м. Бердянська (1938-1959 рр.)”.